

Berättarkväll
På
Lindesbergs Museum

Berättare: Olle Sandén Ingenjör

Född: 2/2 1924

i Hårslöv Västergötland

Intervjuämne: LTA B (sprängämnesfabrik)

Intervjuare: Lars Hagström

Intervjun gjord: 6/3 2002

Bandsida: A

- LH Det är alltså Olle Sandén som ska berätta för oss.
Berättarkvällen den 6 mars 2002.
Ja om vad?
- OS Ja ska berätta litegrann om LIAB och bakgrunden till LIAB. Då va väl så att Bofors och Fabriksverket då va ju dom som va dom stora producenterna av krigsmateriel alltså minor å såna där saker, och där på Bofors så va då en va då två stycken ingenjörer en som hette Ahlberg han va chef för rörapteringen å så va då Tivelius han va chef för gjuterierna å på den tillverkningen. Å dom där två hadde kommit tillsammans med en som hette Svensson vi kalla honom för "result Svensson" han hadde en firma gjorde pressar, och dom där pressarna användes mycke då utav både oss å Bofors å Fabriksverket. Svensson han tyckte att man tjäna inte så mycke på dom där pressarna, men dom som tjäna pengar påt då va dom som pressade grejer dom tjäna pengar så han fick en idé att han skulle då försöka å få igång en fabrik. Han va släkt med Kaj Bonnier å syster där så att då va å sen hadde han då Bonnier hadde en annan kompis grosshandlare Josefsson, så dom två va då som hadde pengarna satte in å Svensson han hadde då tekniska. Å då hadde dom fått tag i dom här två ingenjörerna från Bofors som va väl lite lessna på tillvaron där och såg mä en gång att då kan ju va kul å få starta nå nytt, och dom kom väl igång här i femtiofyra kom dom igång och jag kom hit femtifem. Dom hadde haft en hadde en olycka på LIAB femtityra eller femtifem.
- ÖP Femtifem va då.
- OS Femtifem ja. Ja då va alldeles efter när dom starta igång tillverkningen efter jul uppehållet nyårs uppehållet, så fick dom en smäll och den va så pass kraftig så att taket i den kåken dom jobba i lyfte sej och kom ner och slog ihjäl en människor en till tror ja då va som dog men ja var inte här då så ja vet inte mycke om då hela. Men då va väl kanske tokigt å ha sån här lättbetongtak som då när då smäller så åker den upp å så kommer den ner, efter då sen har man ju försökt å få lätta tak som flyger bort så då inte skadar nån.
Då jag kom hit då så så då va Ahlberg som ja kände sen Bofors tiden han hadde ja en del å göra mä, han kom han va i Tidaholm tidigare å kallas för "Tidaholmskräcken". Han va han va bra Ahlberg för han sa ifrån alltså han kunde säja ifrån å sen va då bra sen, sa man emot en så acceptera han då. Å dom när ja flytta då så sa dom ju i Karlstad att du klarar inte en vecka kan du leva ihop mä honom sen går då inte längre, för dom kände igen en alla kände igen honom.
Tivelius han va helt motsatt för han va ju timid å snäll å sa aldrig nånting, och då när jag kom hit så va då ju höll dom på då å byggde upp dom hadde byggt upp då där efter olyckan å då va svårt å få folk. Ja vet när ja kom hit då va då fanns då kom flickor uppifrån Norrland, å dom jobbade kanske halva dan sen åkte dom till Pälssärmen å sola sej badade, ja men så ofta så då va å ja man va inte van man undra va då va ja har kommit på för ställe. Å sen bodde ja då första veckorna då, då va inte frugan mä utan då bodde jag på Håga Pensionat å då va också ett kul ställe.

OS För där hadde dom så att rök runt skorstenarna i mitten uppe på andra våningen där va ju rum å dom gick ut men då fanns ingen rummen gick ut med fönstren sen va då en stor korridor runt här, å så va då tvättrum på andra sidan så man bodde mä fönster ut å så fick man gå över korridoren och duschar fanns inte men tvättfat å toalett fanns. Å hon som bodde där tanten hon var väldigt trevlig å hon sade till mej att ingenjörn, ingenjörn måste hjälpa mej.

Vadå sa ja?

Jo hela mitt rykte blir förstört för att flickorna dom springer nakna nästan å bara i trosor över ifrån rummet å så till tvättrummet.

Å ja sa då ä väl bara bra när då kommer ut då får ni mycke mer gäster, men då tyckte hon inte om, så då va liv man undra var man hamna nånstans. Men då visade då sej när ja tror då va tio gånger ungefär att då va svårt dom fick folk då kom mycke flickor ifrån uppifrån Norrland, å dom jobbade men samtidigt så tyckte dom väl då va varmt då va sommarn då här på femtifem på sommarn då va varmt å skönt då va ännu skönare å gå ut till Pälsärmen. Så att dom jobba till lunch å sen efter lunch då fanns dom där inte, å då hadde dom inte gjort nånting åt då här å när ja satte igång då å sa då att ni får skriftliga varningar om ni inte kommer och då fick dom då och då hjälpte så att då blev bättre å bättre ju längre fram man kom, och dom va ju väldigt trevliga å roliga dom här flickorna. Och ja vet då va ju dans då va ju dans på Kyrkberget varje onsdag, å ja va där mä Gunvor vi va där å såg då va väl första första veckorna, då så kom hadde dom slagit vad å sagt. Vem vågar bjuda upp ingenjören? Å vi stog ja stog där mä Gunvor å så kom då fram en av tjejerna då å bjöd upp då som ja dansa mä, å så hörde man dom andra fnissa värre dom hadde så roligt då att man vågade, då va ganska familjärt.

På LIAB där va ju väldigt trevligt stämning faktiskt då va ju då när ja kom dit så va vi sju tjänstemän och kanske va ett tjugofemtal som va ute på verkstan. Varje lördag så ordnade dom då drack man kaffe gemensamt i konferensrummet, å då bjöd dom på bakelser eller tårta företaget å då va väldigt uppskattat. Sen så öka man ut man skulle bygga att ja kom dit då va så att jag skulle avlasta Ahlberg för dom skulle bygga gjuteriet, dom hadde då fått en order på stridsvagnsminor och då byggde man då och då va minor som göts i ett träskal i en fanérhölje. Å när vi fick igång då där gjuteriet det är ju lång tid innan man fått uppbyggt å sen ha igång det så hadde man ju satt upp alla dom här skalerna å färdigt då för å gjuta, å så när man håller på där så utlöses sprinklerna då va sprinkleranläggningar överallt å dränkte oss som va därinne å alla grejorna va genomvåta alltså utav sprinklerna, då va väl nått fel men då va ju bra att då kom då innan vi fått igång produktionen.

Sen så gick man samtidigt då så börja vi med skulle göra trampminor, vi fick en stor order till svenska armén å gjorde trampminor sen kom då en order till tyska armén å till Schweiz.

OS Å dä där va en dä tjäna dom jättepengar på LIAB dä va inga problem mä nånting alls kunde köpa så dä, dä gick så bra dä gick så bra ibland så att man när dä va slut på budgetåret då dä va ju vid juli, då höll man inne man skicka inte ut dä som va för att man ville inte fakturera mer, dä gällde å hålla ner faktureringen. Å dä vaproblem för att man skulle också innehålla leveranstider åt utlänningarna så det förekom att man lasta in i järnvägsvagnar å så ställde man upp dem på rälsen i Dalkarlslyttan då hadde man utlevererat ifrån fabriken men dä stog kvar där så dom kunde fakturera sen efter månadsskiftet. Dä där gjorde väl att man hadde väldigt gott om pengar, å dä gick jättebra LIAB ända fram till sextitalet då började det på å bli värre alltså med jobben å order, å då skulle man ju försöka å hitta på någonting annat så då skulle man försöka å få tag i nåra civila produkter men dä va ju mycke bättre då. Dä va många som va å föreslog grejer vi skulle göra, dä va snöskotrar å dä va allt möjligt alltså. Men till slut då så kom man fram till man skulle göra strykmaskin Tore Berg hadde vart i Amerika å han hadde ju hand om dom sålde ju en amerikansk strykmaskin å dä där tyckte han att dä skulle gå bra så han anställdes då ett tag på LIAB och vi fick fram den där strykmaskinen som hette "Rotornett". Men dä va mycke problem mä dä där i början så att nere på järnvägen så kallade dom den för "Returnett" dä kom tillbaks såna där maskiner. Men dom va inte så dumma dom maskinerna jag har en kvar vi har en hemma som vi haft hela tiden ända då sen sexti som fortfarande fungerar. Men dom var ute för tidigt mä dom där faktiskt, för att dä va folk va inte vana mä att man skulle mangla å man skulle stryka men stryka skjortor å allting mä maskin dä va inte kvinnorna så där glada i. Vi försökte sen och försökte å sälja den där maskinen hela den tillverkningslinjen här senare på sextitalet, jag var nere i Jugoslavien dom var intresserade av det jag var där tillsammans då va Gunvor mä min fru för att demonstrera den här maskinen då för dom här jugoslaverna. Och vi blev väldigt väl mottagna nere i Zagreb å utanför det är en liten stad och sen kom sen skulle vi demonstrera visa, så hadde vi mä en kille ifrån en ingenjör från Bofors som hadde jobbat därnere å kunde serbokratiska. Han va mä då som tolk och vi hadde Gunvor hadde då mä maskinen visat hur allt som man kunde göra, å så va dä nån som sa.
Kan man stryka byxor sa en kvinna där?
Ja dä går sa vi men vi hadde inga byxor mä. Dä har ja du kan ta mina sa den här killen ingenjörn som va mä från Bofors, å sen tog han av sej byxorna å stog där i såna här boxerkalsonger med Musse Pigg på, å dom skrattade skratta å titta på honom, men Gunvor hon strök dä där då fråga dom.
Va ä dä för nånting är dä ren ylle sa hon? Dä ä ren ylle, ja då satte vi på dä å så strök hon, å då dä va ju så varmt så dä blev för varmt så då va hon tvungen å ta andra sidan så dä blev en rand där också. Men han hadde ett par byxor till med sej dom hadde han i Ljubljana så att dä ordna sej men han våga aldrig tala om dä för sin fru han sa att nån hadde stulit byxorna för han. Sen då så hadde han gjort dä här med strykmaskinen då va dä inte så bra dä va en liten flopp egentligen dä va ute för tidigt man hadde även då sålde man va agentur för en tork sån här torktumlare å dä va också ute dä va nåra år för tidigt alltså så att hela den där LIAB TRADING som dä hette med kontor i Stockholm dä fick man lägga ner dä gick inte.

OS Då hoppa vi in på nästa produkt å dä va en oljebrännare å den skulle den va ju Olle Klingberg som va inkopplad då, å den va ju väldigt väldigt bra lätt å allting man skulle kunna göra allting själv alltså. Så man kunde serva den byta va dä fel på motorerna bytte man hela motorpaketet innan man bytte på. Å dä där gick ju bra å få igång dä där men problemet va att motorerna skar alltså dä gick, å vi försökte få Olle Klingberg att inse att dä måste va en ny motor men han va envis så man skulle bara byta kolvar å dä va en massa grejer. Å ja vet han som stog för å sålde, den killen han va ingenjör försäljningsingenjör han våga inte åka ut till kunderna så rädd va han, å ja vet ja skulle ner till Danmark å jobba och då fick han höra att ja skulle till Danmark så då sa han. Va bra då kan du göra mej en tjänst åka in till en kille som va i Åstorp å han har en rörfirma där en stor rörfirma han ska ha ett par nya motorpaket, kan du ta med dom ja har lovat att ställa upp å leverera dom. Å ja tog ju dom där motorpaketen med mej å så åkte ja ner och kommer ner till den här killen i Åstorp, Sköld han va stor å kraftig å så fick han se jag komma. Va faan eller va gör du här sa han till mej? Ja jag ska hjälpa till med å byta motorpaket å sånt där, jag har lovat att istället för va hette han den här ingenjören då eller försäljningschefen. Dä ä ju den ja vill ha tag i den ska ja få levande sa han. Å ja visste ju ingenting å då sa han som så att vi ska vi har bjudit in här skickat ut inbjudningar till över 500 personer för den här kvällen för att visa, du ska demonstrera den här nya oljebrännaren å så ska du prata oljeeldning alltså å såna här saker, och jag har bjudit in också en från Bertone dä kommer en försäljare därifrån också. Å ja sa jag har ju inte hållit på mä dä där, jag har ju hållit på med sprängämnen. Ja men du måste jag kan inte ställa in dä här. Så kom den här killen från Bertone där å vi pratade en stund att du är haj på dä här mä förbränning å oljeeldning å allt möjligt då kan du ta dä så tar ja den här oljebrännaren å som man kan själv service å dä gick han på, så att vi dela upp folket mellan oss där å dä gick jättebra å han va nöjd sen Sköld, han sa dä här gick ju bra dä va en jädra tur att inte den andre kom. Så sa han nu kan ni gå ner i Hälsingborg å äta lite gott i kväll å ha lite roligt sa han så han va väldigt nöjd. Å sen när ja tala om dä här för han när ja kom hem så sa han dä, ja jag våga inte sa han för jag hadde åkt iväg ibland å så fick vända för var ja kom så va dä nå fel, å skulle ja byta ut å så fick ja skäll så dä ä inte så roligt direkt inte, dä va mycke sånt där som inträffade. Så en dag så kom vi in å jobba mä en hel del annat alltså vi håll på med dä va faktiskt på sjuttitalet åtti vi håll med sån här elektriska grejer alltså små patroner. Men dä gick ju upp å ner LIAB å sen köptes ju så kom ju Bofors å tog över då sjuttio 1970 så tog Bofors tillbaks LIAB och blev helägt dotterföretag. Så då satsade dom in en hel del pengar och dä gick väl upp å fram å tillbaka ett tag där på sjuttitalet å dä va väl tal om å lägga ner, men hur dä var så klarade man sej igenom krisen och kom igen. Fick nån order på minor från Schweiz trampminor, å dä tjäna man pengar på dom där minorna ordena va på ett par miljoner varje gång, å så kosta dom kanske ja vet första minan som gjordes i Sverige kostade omkring 5-6 kronor sen när Tyskland kom in så kosta dom väl 5-10 kronor, å tyskarna dom hadde också licenstillverkning dom fick köpa licenser å göra själva.

OS Jag var nere två gånger i Tyskland å jobbade, å dä va ju också väldigt kul å komma ner där i dä va i gamla Saargebit alltså Saarområdet där va ju så att dä va ju protestantiskt ena byn å katolskt den andra byn, å dä va kanske någon enstaka som va ja vet första gången när ja kom ner där så ja undra va dä va på morron när ja vakna dä va så konstigt dom sjöng ja bodde på ett litet hotell, så sjöng dom religiösa sånger å rätt som dä va så va dä nått annat. Å då frågade ja va å dä för nånting? Ja sa hon vi får en ny präst idag och nu ska han invigas å nu håller vi på å tränar, å dom höll på hela jävla dan å träna och drack å blev fullare å fullare. När kvällen kom då fick dom nästan hålla i varandra dom här sångkören, så man fick uppleva mycke därnere i Tyskland å vi var nere då när dä va sån här "farsing" alltså karneval när dom då ska klippa av slipsen på alla herrar. Å dom kan dä är fritt å göra vad som helst då alltså å sen då så skulle man då försöka å hålla fabriken igång dä va ju dä enda å slå igen när dom höll på på dä viset men så är det där nere i Tyskland.
Ja dä va väl litegrann om LIAB iallafall.

LH Jag tänkte på dom här med krockkudde komponenterna hur va dä mä dä?

OS Nej dä kom senare och då va ja på ja va på NORABEL när dä kom in, å ja va över i Amerika tillsammans med dom ifrån FFV dom hadde en särskild avdelning för krockkuddar å grejer. Vi va över vi va runt för att vi skulle sälja våran dä va nån elslang till de här systemen därborta så vi besökte då två stycken firmor som de skulle licens tillverka åt oss, men dä va i stort sett klart avtal skrivna å allting å dä här va 1970 eller åtti nånting åttitalet. Dä va precis då när för då va dä lag i Amerika att bilar fr.o.m. 1980 års modell har ja för mej dom skulle ha krockkuddar alla stora bilar 81, alla mellanstora 82 alla små å dä där va ju dä kunde bli jättegrejer. Så när vi åkte hem va vi väldigt uppåt allihopa om dä här, men då kom ju dä va ju valet som va sen då 1980 så kom dä en ny president Reagan blev president, å dä första han gjorde så stoppa han den här lagen å då gick hela marknaden ur alltså då hadde han lagt ner alla dom här firmorna dä va ju inte bara här i Sverige dä hadde dom nere i Italien å i Tyskland alla hadde satts ju på dä här mä krockkuddar å bältessträckare å allting så vi vart dä va inge kul direkt inte nå.

GW När var LIAB som störst i den här blomstrande karusellen?

OS Jaa dä va nån gång på dä måste vart sextiotvå sextitre dom körde bilar åt både Tyskland och Tyskland och Schweiz å Sverige dom körde väl en 5,000 mil om dan gjorde vi.

GW Dä där som Ahlberg också hadde på LIAB att dä va rådjur som va inplanterade å han plantera ut fasaner å så, dä va bara för trevnad eller va dä liksom hans eget intresse?

- OS Ja då berodde på att i Bofors så hadde dom nämligen ute på Björkborn så hadde dom hjortar, nej rådjur hadde dom där i Bofors som gick där. Men dom där blev ju så tama sen så att då va ju hopplöst där i Bofors, då enda dom åt så va då smörgåsar mä leverpastej å så dom blev ilskna också så att då på den tiden så hadde dom toaletter ute där utanför fabriken, å dom där när .....kom å gick där så kom ju råbockarna å jaga dom så att dom fick ta bort dom då. Men när han kom hit då så skulle han då ha då va inte rådjur heller han hadde. Va hette dom här som han plantera in då va?
- ÖP Jo då va rådjur.
- OS Va då rådjur?
- ÖP Ja.
- OS Ja.
- ÖP Å dovhjortarna gick i Bofors.
- OS Ja dovhjortarna va i Bofors ja.
- ÖP Ja for ju förbi därborta sen då å såg dovhjort.
- GW Ja minns då stog i tidningen LIAB sökte en bock, å ja sa att då ä nog mä karlar där förut så då behöver dom inte söka efter.
- OS Jo men då köpte han dom där, dom där köpte han bortifrån Sörmland han va iväg till nått stort ställe å fick tag i dom här. Men dom va ju aldrig bråkiga dom va ju snälla då roligaste vi hadde sen hadde vi får på sommarn, och ja jobbade på semestern en sommar där å då hadde vi får och dom där va väldigt bra om man vid bussen alltså så följde dom en va. Så ja hadde ett får som gick efter mej å gick in på kontoret å in till Sune Karlsson å han satt å satte mej å prata å så kom den där å dom skrek allihop.
- ÖP Dom där träden som fanns nerefter vägen vem är det som har sätit dit dom, där efter LIAB?
- OS Nej dom fanns dom plantera sina träd där som.
- ÖP Dom fanns där?
- OS Dom fanns där ja.
- ÖP Dom räkna ja jämt när ja åkte in till stan hela tin.
- OS Nej då dom fanns där.

- ÖP Men får ja fråga va är trampminor för Schweiz då, va ska dom ha trampminor i Schweiz till?
- OS Jo att trampa på.
- ÖP Men dom sålde dom inte vidare då?
- OS Nej , nej, nej, nej, nej dom hadde för sin armé alltså Schweiz alltså dom va väldigt tidigt ute mä att man skulle minera så inte man fick in nära obehöriga i Schweiz, så dom köpte väldigt mycke trampminor.
- ÖP Å la uppe i bergen där då?
- OS Ja dom la aldrig ut dom.
- ÖP Nä hej.
- OS Nej, nej, dä va likadant svenska armén å tyska dom har ju kommit tillbaks dom har ju fått dom har fått jobb en gång till å ta isär dom här, så att dom har aldrig vart inga svenska trampminor har vart ute i strid nån gång nej, nej. Utan dom låg i förråd här i Sverige så låg de i alla dom här bergrummen.
- GW Dä va väl också en viss lagringstid på dom där också, så att efter ett visst antal år fick dom väl kanske?
- OS Neej dää, nej dä där dä fanns ingenting som kunde bli förstört där direkt.
- GW Men dä här nu som LIAB skrotar, är dä sånt bara eller är dä överbliven ammunition som dom tar isär å skrotar?
- OS Ja dä ä väl sånt som dom inte har behov av längre som då dä va dä stora jobbet då att göra om stridsammunition till övningsammunition, dä är många firmor som är inne på den i Tyskland är dä väldigt vanligt också man håller på mä.
- ÖP Men ä dä bara så att säja behovsbiten som styr dä, så dä ä inte nån kvalitets försämring alltså mindre brisanten.
- OS Nää nä, inte på den där men dom tar ju ut efter visst antal år varje år prover å ser att dä fungerar men dä va aldrig nått problem mä, för man hadde dä va också väldigt i början så skulle schweizarna skulle ju ha 5 års garanti.
- ÖP Ja har vari mä å skjutit såna som va 25 år å ha legat i lager å ingenting hände.
- OS Nej dä händer inget dä är inget fel på dom.
- ÖP Då blir dä att dä går bort sen?

OS Ja då är ungefär som ammunition handgranat ammunition du kan ju skjuta ett gammalt skott sen första världskriget å då fungerar ju, om då hadde lagrats hyfsat å inte under vatten å sånt där.

GW Är då inga fler som vill ställa frågor till Olle här?
I annat fall så ska du väl ha tack för vi har fått en inblick i hur en industri i Lindesberg har kommit till.

Tack ska du ha.

Förklaring till förkortningen i vänsterkanten:

OS = Olle Sandén.

LH = Lars Hagström.

GW = Gösta Wiklund.

ÖP = Övrig publik.